

2. Ботник Н. Інновації в аграрній сфері / Н. Бортник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/publishing/analitika>
3. Бруханський Г. Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємства: [монографія] / Г. Ф. Бруханський. - Тернопіль: ТНЕУ, 2014. - 384 с.
4. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: [монографія] / А.Э. Воронкова. – Луганск: Изд-во Восточнoукраинскогo національного університета ім. В. Даля, 2004. с. 102-109.
5. Закон України «Про основи національної безпеки» від 9.06.2003 № 964-IV. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
6. Зеліско І.М. Фінансові потоки аграрно-промислових компаній / І.М. Зеліско // Агросвіт. – 2014. - № 24. – С. 3-8.
7. Красноруцький А.О. Функціональні та інструментальні концепції в дослідженні механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств / А.О. Красноруцький, С.В. Руденко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. - № 2. – С. 5-11.
8. Лагодієнко В.В. Фінансові потоки підприємств аграрного сектору / В.В. Лагодієнко, Н.В. Лагодієнко. – Збір. наук. праць за Матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка. Пріоритетні напрями науки» (Польща, Закопане, 29.11.2015р.-30.11.2015р.). – Варшава, 2015. – С. 55-58.
9. Лупенко Ю.О. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів / Ю. О. Лупенко, Л.Д.Тулуш // Економіка АПК. – 2016. - № 1. – С. 6-13.
10. Статистичний щорічник «Діяльність суб'єктів господарювання за 2015рік». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Статистичний щорічник «Капітальні інвестиції в Україні за 2015рік». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Статистичний щорічник «Сільське господарство України за 2015рік». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

***Крюкова И.А. Аналитическая оценка результативности использования внешних финансовых потоков аграрных предприятий.***

*В статье исследована специфика формирования и состав внешних финансовых потоков бизнес-субъектов аграрной сферы. Определена совокупность факторов формирования внешних финансовых потоков с позиций возможностей процесса управленческого влияния на них со стороны агроменеджмента. Проанализирована динамика объемов внешних финансовых потоков в форме прямых иностранных инвестиций в сельское хозяйство. Осуществлена аналитическая оценка результативности вложений и использования прямых иностранных инвестиций в аграрной сфере. Проведен анализ состава и структуры капитальных вложений в аграрном производстве. Определены перспективные направления аккумуляции внешних финансовых потоков в отрасли.*

**Ключевые слова:** *финансовые потоки, результативность, аграрные предприятия, инновации, капитальные вложения, стоимость аграрного бизнеса.*

***Kryukova I.A. Analytical assessment of the effectiveness of the use of external financial flows of agricultural enterprises.***

*The specificity of formation and composition of external financial flows of business sub-items of the agrarian sphere is investigated in the article. A set of factors for the formation of external financial flows from the positive possibilities of influencing the management process by agromanagement is defined here. The dynamics of external financial flows in the form of foreign direct investment in agriculture have been analyzed. Analytical assessment of the effectiveness of their investments and use in the agrarian sphere was carried out. Analysis of the composition and structure of capital investments in agricultural production have been made. Perspective directions of accumulation of external financial flows in the industry are determined.*

**Keywords:** *financial flows, productivity, agrarian enterprises, innovations, capital investments, value of agrarian business.*

Дата надходження до редакції: 24.02.2017

Рецензент: д.е.н., професор Красноруцький О.О.

УДК 338.436:001.8

**ОСНОВНИ ЗАКОНИ І ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН  
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

**А. О. Гуторов**, к.е.н., с.н.с., докторант, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН

*У статті узагальнено основні закони і закономірності розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Наведено їхній критичний аналіз і змістові характеристики, встанов-*

лено відповідні діалектичні, причинно-наслідкові зв'язки.

**Ключові слова:** інтеграція, інтеграційні відносини, закон, закономірність, методологія, аграрний сектор економіки.

**Постановка проблеми.** Науковий пошук шляхів і моделей ефективного розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки має базуватися на досконалій методології. Відповідний методологічний базис включає в себе принципи, методи, теорії, закони і закономірності. Своєю чергою, розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки підпорядкований як загальним економічним законам, так і специфічним закономірностям, які носять не всезагальний характер і можуть коригуватися під впливом об'єктивних факторів. За умови підтвердження закономірності і розповсюдження її на більшість економік країн світу, вона переходить у категорію закону.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Методологічні проблеми розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки у різний час досліджували В. Амбросов, В. Андрійчук, М. Анохіна, В. Валентинов, Л. Газуда, В. Гусаков, А. Данкевич, М. Запольський, І. Зеліско, М. Кропивко, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Мочальников, Ю. Нестерчук, В. Ніценко, П. Саблук, Н. Скопенко, О. Томілін, Д. Фомін та багато інших учених. Проте, незважаючи на значну кількість праць, проблема встановлення, конкретизації законів і закономірностей розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки потребує подальших досліджень, лишається актуальною і дотепер.

**Постановка завдання.** Метою статті є узагальнення основних законів і закономірностей розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

**Виклад основного матеріалу.** Одним із основних законів розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є закон відповідності виробничих відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил. Його наслідком в аграрному секторі економіки є об'єктивна необхідність подолання меж економічних форм організації виробництва, які склалися на певному етапі розвитку продуктивних сил, шляхом концентрації виробництва і капіталу на основі його спеціалізації, кооперації та інтеграції. Своєю чергою, нерівномірність розвитку продуктивності сил на мезо-, макро- і мегарівнях, асиметричність їх розміщення і усупільнення призводить до закономірної нерівномірності економічного розвитку.

Закон концентрації і монополізації виробництва виражає суттєві зв'язки між розвитком продуктивних сил і конкуренції, внаслідок чого відбувається зосередження факторів виробництва (матеріальних, нематеріальних і людських) на все меншій кількості великих підприємств. Проте, як свідчать дослідження О. Бородіної, дія ефекту масштабу в сільському господарстві об-

межена, в тому числі ризиками монокультуризації, волатильністю цін тощо [1–2], надмірна концентрація («агрогігантomanія») не лише загострює соціальні протиріччя на селі, а й призводить до загрози національній і продовольчій безпеці держави. Натомість зауважимо, що великі інтегровані суб'єкти господарювання в аграрному секторі економіки мають беззаперечні переваги на малими господарствами, за умов раціоналізації їхніх розмірів і виваженої державної політики долають основні соціально-економічні протиріччя і формують основу продовольчої безпеки країни. Цей висновок витікає із багаторічного досвіду агрогосподарювання, праць багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, підтверджується нашими дослідженнями [3].

Закон суспільного поділу праці виражає об'єктивні зв'язки між неминучим і постійним поглибленням праці і зростання на цій основі її продуктивності. Як було показано нами раніше, поглиблення суспільного поділу праці в аграрному секторі економіки є підґрунтям до його кооперації і комбінування, у кінцевому підсумку приводить до виникнення і розвитку інтеграційних відносин. Цей закон тісно пов'язаний із законами нагромадження і переміни праці.

Згідно із законом економії часу завдяки інтеграції формуються внутрішньо необхідні, сталі зв'язки між зменшенням суспільно необхідного робочого часу на виробництво одиниці товарної продукції у процесі розвитку продуктивних сил і зростанням вільного часу працівників. Як справедливо стверджує С. Губанов, критерій максимізації вільного часу працівників є одним із основних стратегічних імперативів вертикальної інтеграції [4–7]. Однак, дія цього закону обмежена законом загальної раціоналізації (М. Вебер), оскільки надмірне відчуження робітників від засобів виробництва неминуче призводить до бюрократизації економічного життя, до деградації капіталізму.

Закон переходу кількості в якість. Прогресивний інтеграційних відносин відбувається ротаційно, стрибкоподібно, коли під час інтеграційного процесу накопичуються кількісні характеристики, що згодом переходять у якісні, знаменуючи тим самим зміну виробничих переділів і технологічних укладів.

Закон соціалізації аграрного виробництва передбачає примат задоволеності суспільних потреб перед виробництвом. Іншими словами, не пропозиція домінує над попитом, а сукупний попит над пропозицією. До того ж, усі фактори виробництва слугують інструментом створення благ для задоволення базових суспільних потреб у продовольстві незалежно від соціального розширення населення. Тому його об'єктивним

наслідком є державна політика щодо цінового регулювання соціально значущих видів продовольчої продукції, обмеження норми прибутку державних підприємств.

На окрему увагу заслуговує закон вертикальної інтеграції, який сформулював С. Губанов: нульова рентабельність усього проміжного виробництва [4–7]. Згідно із економічною суттю цього закону, цільова установка зміщується з максимізації прибутку до максимізації новоствореної вартості інтегрованого суб'єкта господарювання. На мезорівні це еквівалентно максимізації валової доданої вартості, на макрорівні – валового внутрішнього продукту. У такому разі швидкість суспільного відтворення є максимальною, що дає змогу виробляти лише продукцію кінцевого споживчого попиту з максимальною високою доданою вартістю, відтак змінюється органічна будова капіталу, зростає його валове нагромадження у формі інноваційної ренти, чого цілком достатньо для переходу від рентно-сировинної аграрної економіки до неоіндустріальної, соціально-орієнтованої її моделі інтегрованого і конвергентного типу. Слід зазначити, що ідею максимізації валового внутрішнього продукту (тоді народного доходу – А. Г.) обґрунтував у 1928 р. радянський економіст Г. Фельдман. Після часів великої депресії один із варіантів моделі Г. Фельдмана був реалізований у посткейнсіанській моделі економічного зростання Харрода-Домара, а пізніше ліг в основу неокласичної моделі Р. Солоу. Як зазначає К. Сіо, починаючи з 70-х рр. ХХ ст. японська модель корпоративного управління передбачає стратегічну орієнтацію на максимізацію доданої вартості компанії у довгостроковій перспективі, що дозволяє поєднати мотиваційні механізми вищого управлінського персоналу і працівників у підвищенні продуктивності праці і якості виробленої продукції через прогресивні системи оплати праці і відповідні соціальні виплати та гарантії [8, с. 39]. Особливо слід наголосити, що концепція мультиплікатора доданої вартості з 2012 р. запроваджена ОЕСР і СОТ як один із керівних принципів оцінки зовнішньоторговельних балансів і глобальної конкурентоспроможності країн [9], що підтверджує всезагальний характер і дієвість закону вертикальної інтеграції на усіх рівнях ієрархії економіки.

Закон самозбереження в системі інтеграційних відносин полягає у тому, що кожна організована динамічна система під впливом сукупності конструктивних і деструктивних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища прагне до самозбереження, для чого використовує увесь або більшу частину свого ресурсного потенціалу.

Формалізовано цей закон можна записати так:

$$\left( \sum_{i=1} PC_i^I + \sum_{i=1} PC_i^O \right) \geq \left( \sum_{i=1} PD_i^I + \sum_{i=1} PD_i^O \right), \quad (1)$$

де  $PC_i^I$ ,  $PC_i^O$  – відповідно внутрішні і зовнішні потенціали інтегрованої організації, що сприяють її сталості і розвитку;  $PD_i^I$ ,  $PD_i^O$  – відповідно внутрішні і зовнішні потенціали інтегрованої організації, що сприяють її дезорганізації, дезінтеграції і системному руйнуванню.

Економічний зміст кожного складника формули (1) наступний. Якщо  $PC^I > PC^O$ , то організації бракує зовнішніх системотворчих ресурсів, а отже вона не є суспільно-корисною; інакше – відчутна недостача внутрішнього ресурсного потенціалу, що призводить до потреби залучення інвестицій, субсидій, дотацій, певних пільг для забезпечення життєдіяльності. У тому разі, коли  $PD^I > PD^O$ , – організація витрачає свої сукупні ресурси на подолання ендогенних протиріч розвитку (гарантовані соціальні виплати персоналу, мажоритарним акціонерам, «проїдання капіталу» тощо), в іншому випадку об'єктами витрат є екзогенні негативні впливи (сплата процентів, штрафів, пені, відшкодування збитків, організація систем захисту тощо).

Представивши праву і ліву частини формули (1) у вигляді  $PC$  і  $PD$  відповідно, можна обчислити величину потенціалу самозбереження ( $SP$ ):  $SP = PC - PD$ . Очевидно, що коли  $SP > 0$ , то система має позитивний запас потенціалу для свого розвитку і розширеного відтворення у короткостроковій перспективі; у довгостроковому періоді це свідчить про брак ендогенних і екзогенних біфуркацій, неінформованість споживачів про підприємство і його продукцію, або низьку споживчу корисність останньої. Якщо  $SP < 0$ , то організація певний час «проїдає» нагромаджений капітал, а потім її ліквідують чи реорганізують у добровільному або примусовому порядку. Нульове значення показника свідчить про просте відтворення та відсутність можливостей для економічного зростання у довгостроковій перспективі; умовну рівність економічних доходів і витрат.

Рівень самозбереження ( $SPL$ ) до того ж можна розрахувати так:

$$SPL = \frac{PC - PD}{PC} \equiv \frac{SP}{PC}. \quad (2)$$

З другого боку, в системі економічних відносин усі фактори взаємопов'язані, часто комплементарні. Внаслідок такої взаємодії, їхній вплив на організаційну інтегровану систему буде різний, залежатиме від набору факторів і рівня крос-кореляції між ними. Тоді, як зазначає Т. Акімова, рівень самозбереження розраховується за формулою (3) [10, с. 170].

$$SPL = \prod_{i=1} K_i \frac{PC_i - PD_i - 1}{PC_i - PD_i} \equiv \prod_{i=1} K_i \frac{SP_i - 1}{SP_i}, \quad (3)$$

де  $K_i$  – коефіцієнт синергетичної взаємодії факторів розвитку і руйнування. Другий співмно-

жник відображає стійкість системи від впливу  $i$ -го фактору.

Коефіцієнт  $K$  є параметром якості інтегрованої організації, кількісно визначає властивість емерджентності. Припускаючи рівність величин, розрахованих за формулами (2) і (3), загальний рівень емерджентності системи інтеграційних відносин ( $EM$ ) дорівнює:

$$EM = \prod_{i=1} K_i \approx \frac{SP^2}{PC(SP-1)}. \quad (4)$$

Оцінювати ендogenous і екogenous фактори розвитку інтеграційних відносин доцільно за допомогою збалансованої системи показників, методів SWOT, PESTLE-аналізу тощо, а для кількісних розрахунків використовувати методи непараметричного аналізу. З множини елементів ресурсного потенціалу, факторів внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування інтегрованих суб'єктів господарювання стає очевидним, що максимізація загального рівня емерджентності системи інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки можлива лише за умов дії закону вертикальної інтеграції.

Із закону самозбереження витікають закони синергії, розвитку та інформованості-упорядкованості, відображаючи окремі складові системної сутності інтеграційних відносин. Так, згідно із законом синергії, складна динамічна система прагне отримати максимальний ефект від своєї цілісності, для чого оптимізує набір ресурсів таким чином, щоб їхній сумарний потенціал буде більший за просту суму потенціалів окремих факторів виробництва (5).

$$\sum_{i=1}^n P_i \vec{=} (P_1 + \dots + P_n) + S, \quad (5)$$

де  $P_i$  – величина  $i$ -го потенціалу,  $i = 1, \dots, n$ ;  $S$  – величина синергетичного ефекту;  $n$  – кількість потенціалів факторів виробництва, що задіяні в системі інтеграційних відносин; стрілка ( $\vec{=}$ ) вказує на акт емерджентної взаємодії ресурсів, який приводить до появи  $S$ .

Цілком очевидно, що для формування і подальшого розвитку інтеграційних відносин необхідно і достатньо виконання умов невід'ємності величини синергетичного ефекту:  $S \geq 0$ . Інакше інтеграція економічно недоцільна, а утворена організація буде нестійкою.

Слід зазначити, що економічний зміст синергії розкривається через процеси суспільного поділу і кооперації праці. Так, досліджуючи виробництво відносної додаткової вартості К. Маркс вбачав кооперацію вихідним пунктом усього капіталістичного способу виробництва. Синергія до того ж є «ною силою», що виникає від злиття багатьох продуктивних сил в одну, джерелом чого є суспільних характер виробництва, праці і самої людини [11, с. 337–338]. У 1979 р. один із родоначальників стратегічного менеджменту

І. Ансофф обґрунтував синергетичну парадигму планомірного розвитку корпорацій. Він справедливо стверджував, що у кризових умовах і моментах кон'юнктурних коливань синергетичні підприємства є стійкішими і ефективнішими за прості конгломерати [12, с. 124]. Це пояснюється зміною цільової установки діяльності інтегрованого суб'єкта господарювання з максимізації надприбутку на максимізацію синергетичного ефекту, для чого, виходячи з формули (5), необхідно раціоналізувати склад і розміри суб'єктів інтеграційних відносин за критерієм оптимального використання сукупного ресурсного потенціалу впродовж усіх стадій ланцюга створення додаткової вартості.

Із законом синергії причинно-наслідковим зв'язком пов'язаний закон розвитку, відповідно до якого кожна організована система прагне максимізувати свій потенціал на всіх етапах життєвого циклу ( $j = 1, \dots, m$ ). Тоді цей закон формалізовано записують так:

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m P_{i,j} \rightarrow \max. \quad (6)$$

З формул (2.5) і (2.6) видно, що сумарний потенціал факторів виробництва, які задіяні в системі інтеграційних відносин, буде максимальним лише тоді, коли синергетичний ефект також буде максимальним ( $S \rightarrow \max$ ). У практичній діяльності корпорацій для чіткої постановки цілей досить абстрактний критерій максимуму замінюють на конкретне числове значення. На мезо- і макрорівні життєвий цикл організаційної системи може ототожнюватися зі зміною виробничих переділів у короткостроковому періоді, та з переходом на вищих технологічних укладів – у довгостроковій перспективі. Слід також зазначити, що закон розвитку інтеграційних відносин підпорядковується закону циклічного розвитку економіки, а тому включає в себе послідовні зміни фаз (ре)інтеграції, дезінтеграції і не-інтеграції як уособлення прогресу, регресу і застою (стабільності), однак загальний вектор руху має бути додатним.

Закономірний розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки неодмінно супроводжується накопиченням інтегративної інформації, що відіграє важливу роль у системній динаміці продуктивних сил. Своєю чергою, сталість і ефективність інтеграції, а також успішність функціонування інтегрованих суб'єктів господарювання підпорядковані закону інформованості-упорядкованості, відповідно до якого чим більший обсяг інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище має організація, тим вища імовірність її самозбереження і сталого розвитку. Зважаючи на те, що властивостями інтегративної інформації є обсяг ( $IV$ ), цінність ( $VI$ ), релевантність ( $RI$ ), насиченість ( $CI$ ) та повнота ( $IC$ ), закон інформованості-упорядкованості записують так [13, с. 34]:

$$\sum_{i=1} k_1 IV_i k_2 VI_i k_3 RI_i k_4 CI_i k_5 IC_i \rightarrow \max, \quad (7)$$

де  $k_1, k_2, k_3, k_4, k_5$  – відповідні коефіцієнти пропорційності впливу (крос-кореляції) характеристик інтегративної інформації одна на одну.

Наслідками закону інформованості-упорядкованості є зростання трансакційних витрат, пов'язаних з її отриманням, обробкою і зберіганням, а також якісні зміни в організації праці, спричинені трансформацією інформації у компетентності персоналу й інтегрованого суб'єкта господарювання.

Крім вищеназваних, інтеграційні відносини в аграрному секторі економіки підпорядковуються діє ще великої кількості загальноекономічних і конкретних законів. Зокрема, істотно впливають закони вартості, попиту і пропозиції, конкуренції, визначального впливу мінімального ресурсу, збалансованого економічного розвитку, специфічні закони систем і організацій тощо. Поряд із цим, Д. Фомін і М. Храмцов показали залежність агроекономічної інтеграції від закону відповідності відносин суб'єктів їхній сутності (деструктивний характер елементів інтеграційних відносин априорі передбачає і деструктивний характер самої системи цих відносин), закону необхідності підвищення ефективності виробництва (в умовах конкретної боротьби запорукою успіху є впровадження інновацій), закону надмірності системних елементів при мінімумі кількості варіантів організації, а також системно-генетичного закону [14, с. 29–34]. Вітчизняні науковці А. Мазур [15, с. 6] і Ю. Нестерчук [16, с. 13] зазначають, що агроекономічна інтеграція підпорядковується законам розміщення сільськогосподарського виробництва, як то закон ефективності територіального поділу праці, закон скорочення витрат праці на подолання просторової віддаленості між елементами виробництва, закон ефективності агломерації, закон територіально-виробничого комплексотворення. Проте, така позиція є дискусійною з огляду на об'єктивну природу інтеграційних відносин, тому ми вважаємо, що вказані закони розміщення сільгоспвиробництва є більше закономірностями і тенденціями розвитку агроекономічної інтеграції.

Закони формування, реалізації та розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки конкретизують і доповнюють закономірностями. На відміну від законів, закономірності не носять всезагальний просторово-часовий характер, обумовлюються скоріше тенденціями. Серед основних закономірностей розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, на нашу думку, доцільно виділити такі:

- Взаємодоповнюваність суб'єктів інтеграційних відносин за виробничим типом, розмірами, виробничими потужностями і виробничими функціями. Кожний інтегрований суб'єкт господарювання, прагнучи до максимальної синергії від

взаємодії його елементів, упорядковує свою суб'єктну структуру відповідно до поставлених цілей.

- Оптимальна кількість суб'єктів інтеграційних відносин. Екстенсивне зростання обсягу виробництва продукції інтегрованим суб'єктом господарювання за рахунок залучення до інтеграційних відносин нових суб'єктів (при незмінній еластичності сукупного попиту на ринку досконалої конкуренції) призводить до зростання до певної міри сукупних доходів об'єднання і скорочення його сукупних витрат. Рівність сукупного попиту і сукупної пропозиції у кейнсіанській моделі економічної рівноваги, а також відповідна умова рівноваги фірми у короткостроковому періоді (рівність граничних доходів і витрат у нашому випадку збігається з рівністю сукупних доходів і витрат) визначає точку оптимуму кількості суб'єктів інтеграційних відносин на відповідному рівні ієрархії системи. Збільшення кількості суб'єктів інтеграційних відносин без пропорційного нарощення обсягів виробництва призводить до зростання сукупних витрат без відповідного росту сукупних доходів, а відтак і збитків. У практичній господарській діяльності умова незмінності еластичності сукупного попиту та наявності ринку досконалої конкуренції не виконується; галузеві товарні ринки насичені і сегментовані, економічна діяльність регулюється державою і міждержавними угодами. Тоді ця закономірність поступається принципам цілісності й субординації умов інтеграції та заінтересованості суб'єктів інтеграційних відносин, а як обмежувальний чинник виступають економічна доцільність і антімонопольне законодавство. До того ж раціональні розміри суб'єктів інтеграційних відносин на кожному етапі ланцюга створення додаткової вартості є різними, відповідають тому технологічному переділу, на якому знаходиться товаровиробник.

- Зростання рівня бюрократизації управління по мірі збільшення масштабу інтеграції. Більшість структур управління не придатні для інтегрованих суб'єктів господарювання, особливо транснаціональних. Збільшення масштабів інтеграції призводить до надмірної департаменталізації організаційної структури, зростання кількості менеджерів рівних рівнів, а відтак і бюрократизації усієї системи управління об'єднанням. Наслідком цього є втрата швидкості ухвалення управлінських рішень, що в умовах кон'юнктурних коливань сприяє дестабілізації системи, втраті гнучкості організації в цілому. Світовою практикою корпоративного управління напрацьовуються новітні організаційні структури і структури управління для надвеликих територіально розосереджених інтегрованих суб'єктів господарювання переважно холдингового типу, однак це лише гальмує темпи зростання рівня бюрократизації управління під час поглиблення інтеграції.

- Еквівалентність економічних відносин

між суб'єктів інтеграційних відносин. Запорукою дотримання принципу заінтересованості суб'єктів інтеграційних відносин є створення таких умов співробітництва, коли рівень реалізації інтересів буде прийнятним усіма сторонами. Такий оптимум досяжний лише за еквівалентності міжгосподарських та міжгалузевих відносин. Проте, ця вимога на практиці майже ніколи не виконується у зв'язку з опортуністичною поведінкою окремих суб'єктів господарювання за умови збереження ними юридичної і економічної самостійності під час інтеграції.

- Обмеженість форм реалізації інтеграційних відносин при необмеженій кількості суб'єктів інтеграційних відносин. Плюралізм форм власності і господарювання в аграрному секторі економіки, специфічність параметрів сільгосптоваровиробників визначають множинність суб'єктів інтеграційних відносин. У той же час, існуючі системи організації аграрного і промислового виробництва суворо детерміновані, мають чітко визначену функціональну і організаційну структуру. Тоді, як справедливо зазначили Д. Фомін і М. Храмцов, суб'єктний склад визначає лише специфіку інтеграційної системи, але не спосіб її організаційної побудови [14, с. 35]. Класичним прикладом цієї закономірності є холдинги, які незалежно від кількості і складу дочірніх підприємств мають схожі організаційні структури і структури управління, економічні засади побудови і розвитку. На макрорівні кількість форм реалізації інтеграційних відносин законодавчо обмежена, а діяльність інтегрованих суб'єктів господарювання підпадає під норми антимонопольного і конкурентного права, а також міжнародних конвенцій і договорів.

- Залежність інтеграційних відносин від характеру суб'єктів, що беруть участь у них, і від умов, у яких вони відбуваються [14, с. 28]. Система інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки формується внаслідок поєднання систем суб'єктів господарювання, які беруть участь в інтеграційній взаємодії, а її якість зумовлена законом відповідності відносин суб'єктів їхній сутності. Саме тому суб'єктний склад, характер елементів його організаційної будови, рівень розвитку внутрішніх економічних механізмів *ex post* визначають характер інтеграційних відносин. З другого боку, внаслідок дії закону відповідності виробничих відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил, стан і характер розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки априорі залежить від часово-територіальних умов господарювання, типу економічного устрою країни і суспільно-економічної формації. На мікрорівні ця закономірність проявляється у залежності агроекономічної інтеграції від економічного стану підприємств-інтеграторів.

- Раціональний рівень інтенсивності функціонування інтегрованого суб'єкта господа-

рування і всіх його елементів. Виходячи із закону найменших, найвищої економічної ефективності в умовах інтеграції можна досягти лише при вирівнюванні темпів інтенсивності технологічних операцій на кожному виробничому переділі. До того ж, середньогосподарська інтенсивність здебільшого обмежена її середньогалузевим і середньо-економічним рівнем. Так, транснаціональні корпорації, здійснюючи імпорт інновацій і перетворюючи їх на конкурентні переваги, з метою економії ресурсів і підвищення економічної ефективності, інтенсифікують виробництво не абсолютно, а до певного рівня, вищого за середній у галузі. Обмежувальним чинником інтенсифікації нині виступає рівень компетентності працівників, а відтак і національної системи аграрної освіти і науки.

- Зниження частки сільськогосподарської сировини у структурі кінцевої продукції інтегрованого суб'єкта господарювання. Ця закономірність витікає з багатьох законів розвитку інтеграційних відносин, особливо із закону вертикальної інтеграції. Цілковито очевидно, що внаслідок інтенсифікації виробництва на основі впровадження інновацій, прогресу продуктивних сил, а також соціалізації виробничих відносин продукція кінцевого попиту має вищу норму додаткової і доданої вартості, ніж сировина. Як наслідок – розвивається міжнародна спеціалізація інтегрованого виробництва, коли більш розвинуті країни розміщують на своїй території виробництво більш високих переділів, закупаючи сільськогосподарську сировину за кордоном, тим самим збільшуючи розрив в темпах економічного зростання і розвитку.

- Циклічна еволюція форм інтеграційної взаємодії. Генеза форм реалізації інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки свідчить, що під дією ендогенних та екзогенних факторів вони циклічно змінюються від «жорстких» до «м'яких» і навпаки, удосконалюючись в процесі розвитку національних і глобальних економічних систем. Так, проста кооперація еволюціонує до фахових виробничих об'єднань, квазіхолдингів, кластерів, сітьових організацій; концентрація виробництва і капіталу, виходячи за межі одного підприємства, трансформується в об'єднання підприємств шляхом корпоратизації, а далі й холдингізації. Імперативи міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації виробництва призводять до переходу холдингів у мережеві організації з адхократичною системою управління. На певному етапі організаційного розвитку надмірна децентралізація становить загрозу цілісності системи, а відтак відбувається перехід від м'яких до жорстких форм інтеграції. Своєю чергою, еволюція форм інтеграційної взаємодії іманентна системній трансформації інтеграційних механізмів.

**Висновки і перспективи подальших роз-**

**вiдок.** Здійснений монографічний аналіз методологічного базису інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки дозволив узагальнити і конкретизувати об'єктивно діючі закони і закономірності, математично формалізувати основні з них. На основі системного аналізу досліджуваної

проблеми було встановлено діалектичні, причинно-наслідкові зв'язки між законами і закономірностями розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Перспективами подальших розвідок є практичне уточнення закономірностей на основі виявлених тенденцій.

#### **Список використаної літератури:**

1. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / [О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишин та ін.] ; за ред. О. М. Бородіної. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2012. – 320 с.
2. Бородіна О. Уроки наслідків агрогігантomanії / О. Бородіна // Дзеркало тижня. Україна : інформ.-аналіт. тижневик. – 2014. – № 39. – С. 7.
3. Гуторов А. О. Економічне обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика / А. О. Гуторов. – Харків : Міськдрук, 2012. – 377 с.
4. Губанов С. Перспектива – перехід к государственнo-корпоративной экономике / С. Губанов // Экономист. – 1998. – № 6. – С. 70–83.
5. Губанов С. Новая целевая задача и условия её решения / С. Губанов // Экономист. – 2008. – № 3. – С. 3–21.
6. Губанов С. Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция (о формуле развития России) / С. Губанов // Экономист. – 2008. – № 9. – С. 3–27.
7. Губанов С. Неоиндустриализация России и нищета её саботажной критики / С. Губанов // Экономист. – 2014. – № 4. – С. 3–32.
8. Сно К. К. Управленческая экономика / К. К. Сно. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 671 с.
9. Trade in Value-Added: Concepts, Methodologies and Challenges : Joint OECD-WTO Note [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.oecd.org/sti/ind/49894138.pdf>.
10. Акимова Т. А. Теория организации / Т. А. Акимова. – М. : Юнити, 2003. – 367 с.
11. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс ; предисл. Ф. Энгельса ; пер. И. И. Скворцова-Степанова. – М. : Политиздат, 1969. – Т. I., Кн. I. : Процесс производства капитала, 1969. – VIII, 907 с.
12. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; пер. с англ. ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
13. Демчук О. Н. Теория организации / О. Н. Демчук, Т. А. Ефремова. – М. : Флинта, 2009. – 264 с.
14. Фомин Д. А. Экономические основы развития агропромышленной интеграции / Д. А. Фомин, Н. С. Храмов. – Новосибирск : СибНИИЭСХ, 2000. – 120 с.
15. Мазур А. Г. Науково-теоретичні засади формування аграрно-промислової інтеграції в аграрній економіці / А. Г. Мазур // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. Серія : Економічні науки. – Вінниця : ВНАУ, 2010. – Вип. 4. – С. 3–10.
16. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю. О. Нестерчук. – Умань : Вид. «Сочінський», 2009. – 372 с.

**Гуторов А. А. Основные законы и закономерности развития интеграционных отношений в аграрном секторе экономики.**

*В статье обобщены основные законы и закономерности развития интеграционных отношений в аграрном секторе экономики. Приведён их критический анализ и содержательные характеристики, установлено соответствующие диалектические, причинно-следственные связи.*

**Ключевые слова:** интеграция, интеграционные отношения, закон, закономерность, методология, аграрный сектор экономики.

**Gutorov A. A. Fundamental rules and patterns of the integration relations' development in the agrarian sector of the economy.**

*This article considers generalization of fundamental rules and patterns of the integration relations' development in the agrarian sector of the economy. Their critical analysis and substantial characteristics is provided, it is established corresponding dialectic and causal effects.*

**Keywords:** integration, integration relations, rule, pattern, methodology, agrarian sector of the economy.

Дата надходження до редакції: 15.03.2017

Рецензент: д.е.н., доцент Лозинська І.В.